

GRZEGORZ SPYCHALSKI

Politechnika Koszalińska

KONSEKWENCJE RESTRUKTURYZACJI ROLNICTWA PAŃSTWOWEGO W WOJ. ZACHODNIOPOMORSKIM

Abstract: Results of State Agriculture Restructuring in the West Pomerania Voivodship. The paper presents analysis of structural and ownership changes in Polish state agriculture in the context of legal foundations and organizational conditions. The is a description of the state farms restructuring process with the consideration of scale and types of land usage after 1992. Moreover one can find the results of economic efficiency analysis of new-created units taking over the state land and assets. Then we presented share of individual farmers in the process of restructuring and important social aspects of state farm privatization. The conclusions comprise the comparison of the restructuring expectations to the real – life consequences.

Wstęp

Przekształcenia polskiego systemu ekonomicznego związane są w dużym stopniu ze zmianą struktury własnościowej. Transformacja oznacza wzrost udziału sektora prywatnego we władaniu zasobami gospodarczymi i przekazywaniu indywidualnym właścicielom przedsiębiorstw państwowych. Prywatyzacja majątku produkcyjnego staje się jednym z ważniejszych elementów procesów restrukturyzacyjnych. Jej ogólnym celem jest wzrost efektywności ekonomicznej zasobów oraz unowocześnienie rozwiązań technologicznych i organizacyjnych.

Restrukturyzacja rolnictwa państwowego dotyczy przede wszystkim ziemi jako specyficznego czynnika produkcji oraz budynków i budowli pozostałych po wielkotowarowych przedsiębiorstwach rolnych. Ma ona charakter sformalizowany, gdyż państwo powołało do tego celu instytucję powierniczą: Agencję Własności Rolnej Skarbu Państwa (obecnie Agencja Nieruchomości

Rolnych) i prowadzi przekształcenia na podstawie specjalnych uregulowań prawnych. Pozwalają one tworzyć nowe podmioty organizacyjne w formie przedsiębiorstw prywatnych i ograniczać problemy społeczno-ekonomiczne środowisk popegeerowskich. Jednocześnie kreuje się rynek ziemi rolniczej, gdzie strona podażowa jest reprezentowana przez instytucję Skarbu Państwa.

Opracowanie ma na celu przedstawienie procesów restrukturyzacji rolnictwa państwowego w regionie zachodniopomorskim w okresie transformacji, ze szczególnym uwzględnieniem skutków ekonomicznych i społecznych. Materiał badawczy stanowią wyniki projektów naukowych realizowanych przez autora w latach 1999-2004. Ich podstawą były kwestionariusze ankietowe wypełniane przez właścicieli nowych podmiotów gospodarczych, rolników indywidualnych i byłych pracowników państwowych gospodarstw rolnych. Uzupełniając wykorzystano materiały sprawozdawcze Agencji Nieruchomości Rolnych do końca 2006 r.

1. Założenia restrukturyzacji

Sektor publiczny w rolnictwie w 1989 r. zajmował powierzchnię 4507 tys. ha co stanowiło 18,9% w strukturze użytkowania ziemi rolniczej i było zagospodarowane przez 1666 państwowych przedsiębiorstw gospodarki rolnej. Przedmioty te wspierane dotacjami budżetowymi nie troszczyły się o efektywność ekonomiczną czy sprawność organizacyjną. Często gospodarowały na powierzchni kilkunastu tys. hektarów i prowadziły silnie skoncentrowane fermy chowu zwierząt gospodarskich. Dostarczały masowej produkcji zgodnej z planem i wprowadzały nowoczesne odmiany roślin i zwierząt posługując się nowoczesnymi urządzeniami i obiektami inwentarskimi.

Ze względu na wydajnościowy model produkcji działalność tych molochów w większości nie była rentowna, a ich deficyty pokrywały dotacje budżetowe. Dopiero w 1981 r. wprowadzono elementy rozrachunku gospodarczego i zmuszono PGR do korzystania z kredytów i racjonalizacji niektórych nakładów.

Wprowadzenie szokowej terapii makroekonomicznej w styczniu 1990 r., połączone z urealnieniem cen towarów i pieniądza bardzo utrudniło funkcjonowanie wielu przedsiębiorstw państwowych także w rolnictwie¹. Wielozakładowe, duże kombinaty poddane konkurencji swobodnie importowanej żywności zagranicznej i zadłużone traciły płynność finansową i stawały w obliczu bankructwa.

¹ Klepacki (2002).

Przekształcenia PGR do końca 1991 r. mogły następować na mocy *Ustawy z 25 września 1981 r. o przedsiębiorstwach państwowych oraz Ustawy z 13 lipca 1990 r. o prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych*². Niestety te przepisy nie uwzględniały szczególnych warunków ekonomicznych i społecznych funkcjonowania przedsiębiorstw rolnych i pogorszyły sytuację wielu firm. Organa założycielskie gospodarstw państwowych korzystały wówczas z możliwości likwidacji przedsiębiorstw. Do 1 stycznia 1992 r. wojewodowie postawili w stan likwidacji 72 przedsiębiorstwa co stanowiło 4,3% ogólnej ich liczby³.

Jednocześnie 5 gospodarstw rozpoczęło proces prywatyzacji, z czego 2 doprowadziły go do końca w formie przejęcia majątku przez spółki pracownicze. Takie nieuporządkowane procesy spowodowały wyprzedaż majątku ruchomego, zaniechanie produkcji i stopniową dekapitalizację majątku trwałego. Ponadto, doszło do licznych zwolnień grupowych i degradacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej na znacznych obszarach gruntów.

W związku z tym parlament przyjął 19 października 1991 r. *Ustawę o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa*⁴, która wyznaczyła kierunki i zakres prywatyzacji i restrukturyzacji rolnictwa i określiła tryb likwidacji byłych PGR w drodze przejęcia ich przez nowo utworzony Zasób Własności Rolnej Skarbu Państwa (ryc. 1).

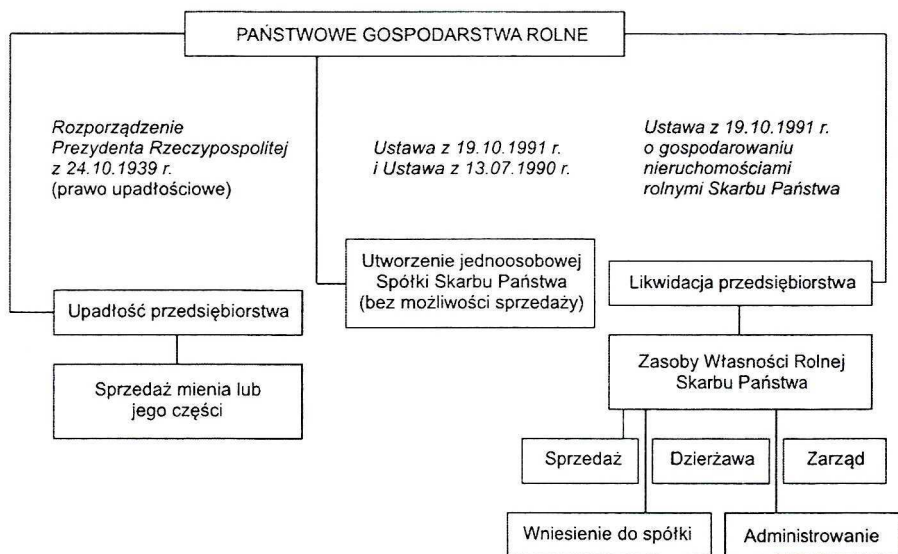
Główne zadania Agencji Nieruchomości Rolnych jako następcy Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa to:

- tworzenie oraz poprawa struktury obszarowej gospodarstw rodzinnych;
- tworzenie warunków sprzyjających racjonalnemu wykorzystaniu potencjału produkcyjnego Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa;
- restrukturyzacja i prywatyzacja mienia Skarbu Państwa użytkowanego na cele rolnicze;
- obrót nieruchomościami i innymi składnikami majątku Skarbu Państwa na cele rolnicze;
- administrowanie zasobami majątkowymi Skarbu Państwa przeznaczonymi na cele rolnicze;
- zabezpieczenie majątku Skarbu Państwa;
- inicjowanie prac urzędzeniowo-rolnych na gruntach Skarbu Państwa oraz popieranie organizacji prywatnych gospodarstw;

² Pałasz (1995), s. 16.

³ Ziętara (2004), s. 11.

⁴ Dz.U. (1991).

Ryc. 1. Kierunki restrukturyzacji i prywatyzacji gospodarstw rolnych według stanu prawnego od 1 stycznia 1992 r.

Źródło: Gołębiowska (1997), s. 18.

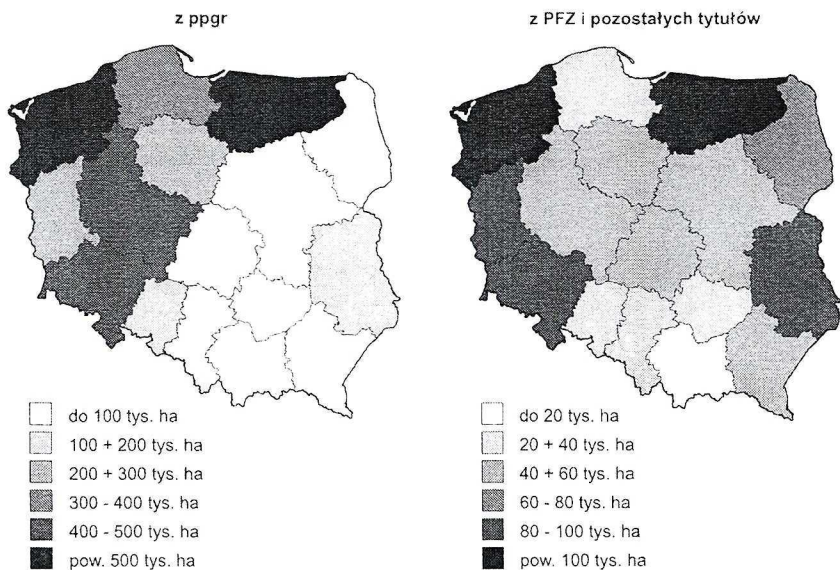
- realizacja innych zadań, w szczególności dotyczących kształtowania ustroju rolnego, którego podstawą są gospodarstwa rodzinne.

Od 5 maja 2004 r. po nowelizacji *Ustawy* Agencja nie tworzy już nowych miejsc pracy w związku z restrukturyzacją PGR i nie wspiera działań mających na celu udzielenie pomocy byłym pracownikom PGR i członkom ich rodzin w przezwyciężaniu trudności życiowych⁵. Jednocześnie wygospodarowana nadwyżka środków finansowych z działalności Agencji jest przekazywana do budżetu Państwa.

Od początku działalności do końca 2006 r. do zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa przejęte zostały, z 1666 zlikwidowanych byłych PPGR, nieruchomości o łącznej powierzchni 3761,3 tys., a ponadto z państwowego Funduszu Ziemi 601,9 tys. ha oraz ze wszystkich pozostałych tytułów 354,2 tys. gruntów (ryc. 2).

Obecnie Agencja zgodnie z zapisami *Ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego* kontroluje obrót nieruchomościami rolnymi i podejmuje interwencyj-

⁵ Dz.U. (2004).

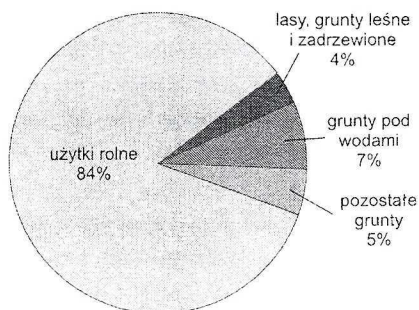
Ryc. 2. Grunty Skarbu Państwa przejęte do Zasobu WRSP

Źródło: Raport (2008) (ryc. 2-5).

ny wykup dla poprawy struktury obszarowej, przeciwdziałania koncentracji ziemi i zapewnienia prowadzenia działalności rolniczej w gospodarstwach rolnych przez osoby o odpowiednich kwalifikacjach⁶.

Ogólnie Agencja przejęła do Zasobu ze wszystkich tytułów 4708,7 tys. ha, z tego 3363,8 ha (84,0%) użytków rolnych, 170,2 tys. ha (4%) lasów i gruntów zadrzewionych oraz 342,3 tys. ha gruntów pod wodami (7%) (ryc. 3).

Poza gruntami Agencja przejęła także majątek trwały i obrotowy o wartości księgowej netto 8,6 mld zł i blisko 2,0 mld zł zobowiązań byłych PPGR z tytułu kredytów i pożyczek. Dług ten w całości został spłacony lub umorzony w toku postępowania restrukturyzacyjnego.

Ryc. 3. Struktura gruntów przejętych do Zasobu WRSP (stan na 31.12.2006 r.)

⁶ Dz.U. (2003).

2. Konsekwencje

Proces przejmowania majątku Skarbu Państwa był często początkiem długich działań restrukturyzacyjnych wielu zakładów rolnych, ferm zwierząt gospodarskich czy jednostek usługowych. Przed rozpoczęciem rozdysponowania mienia Agencja opracowywała programy naprawcze czy plany działalności dla stanowiących względnie jednolitą całość obiektów gospodarczych. Wydzielając mniejsze moduły z kombinatów i wielofunkcyjnych przedsiębiorstw przygotowywała indywidualne programy restrukturyzacji. Dostosowywano majątek do określonych zadań i eliminowano jego zbędne elementy. Kolejnym krokiem przekształceń było rozdysponowanie mienia przez sprzedaż, nieodpłatne przekazanie uprawnionym podmiotom, wniesienie aportem do spółek prawa handlowego. Pozostałe nieruchomości zagospodarowano w formie umów dzierżawy lub przekazywano na czas określony w administrowanie osobom prawnym lub fizycznym. W pierwszych latach przemian organizacyjno-własnościowych 1666 przedsiębiorstw państwowych zastąpiono 5531 podmiotami o różnej strukturze własności, które zmieniły obraz rolnictwa państwowego (tab. 1).

Do końca 2006 r. Agencja sprzedała 1694,0 tys. ha gruntów, czyli 35,9% powierzchni przejętej do Zasobu WRSP. W strukturze nieruchomości sprzedanych dominują ziemie pochodzące z byłych PPGR (83%), a grunty Pań-

Tabela 1

Struktura wielkoobszarowych gospodarstw
powstałych na majątku byłych PGR – według powierzchni ogólnej
(stan 21.12.1997 r.)

Status prawny	Liczba gospodarstw	Struktura według grup obszarowych (w %)			Przeciętna powierzchnia gospodarstwa (w ha)
		poniżej 500 ha	od 500 do 999 ha	1000 ha i więcej	
Administrowane	171	22,8	26,0	51,2	1 453
Jednoosobowe spółki Skarbu Państwa	140	22,5	24,7	52,8	2 087
Dzierżawa	4 500	67,2	23,7	9,1	443
Zakup	720	80,0	16,5	3,5	366
Ogółem	5 531	66,4	22,8	10,8	504

Źródło: Guzewicz (1998), s. 236.

Tabela 2

Sprzedaż gruntów
z Zasobu WRSP
w latach 1992-2004

Rok	Powierzchnia sprzedana (tys. ha)	Dynamika sprzedaży rok poprzedni = 100
1992	9,5	100
1993	49,0	516
1994	65,4	133
1995	115,4	176
1996	192,6	176
1997	149,4	78
1998	146,5	98
1999	119,0	81
2000	120,1	101
2001	147,0	122
2002	159,2	108
2003	101,7	64
2004	104,5	103
2005	108,3	104
2006	107,4	99

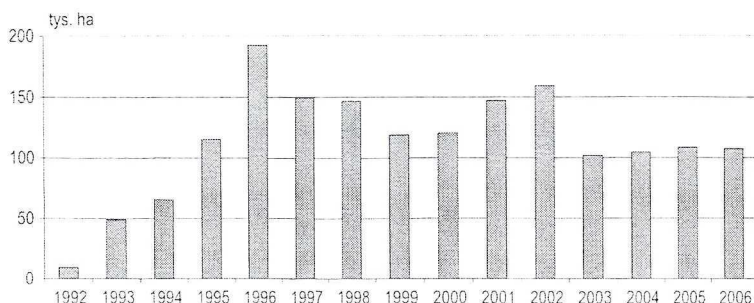
Źródło: Raport (2008).

w zdecydowanej większości osoby fizyczne (97%), choć osoby prawne kupują na ogół dużo większe działki.

stwowego Funduszu ziemi stanowią 14% ogólnej sprzedaży (tab. 2, ryc. 4).

Powierzchnia gruntów sprzedanych w grupach obszarowych do 100 ha wyniosła 786,7 tys. (56%), co w przeliczeniu na 1 umowę daje średnio 4,8 ha, zaś powierzchnia sprzedanych w grupach obszarowych powyżej 100 ha wyniosła 628,6 tys. ha, co oznacza średnio 326 ha na 1 umowę.

W badaniach przeprowadzonych przez autora okazało się, że wśród indywidualnych gospodarstw rolnych woj. zachodniopomorskiego 40,3% przyjęło część majątku Skarbu Państwa, co dowodzi, że nastąpiła poprawa struktury agrarnej ich przedsiębiorstw. Jednocześnie zaobserwowano prawidłowości, że osobami kupującymi nieruchomości rolne Skarbu Państwa są przede wszystkim rolnicy z wykształceniem wyższym, którzy w większości źle oceniali proces przekształceń własnościowych w rolnictwie. Nabywcami ziemi państwowej są

Ryc. 4. Sprzedaż gruntów Zasobu WRSP w latach 1992-2006

Przeciętne ceny sprzedaży gruntów systematycznie wzrastają i wyniosły w 2001 r. – 3414 zł, 2002 – 3438 zł, 2003 – 3736 zł, 2004 – 4682 zł, 2005 – 5607 zł, a w 2006 – 7374 zł. Mimo że są niższe od średnich cen w obrocie prywatnym to odpowiadają sytuacji rynkowej nieruchomości rolnych.

Od początku działalności Agencja zawarła 169 umów sprzedaży nieruchomości Zasobu z cudzoziemcami, które objęły powierzchnię 1313 ha, tj. ok. 0,08% wszystkich sprzedanych gruntów. Głównymi nabywcami gruntów zasobu byli inwestorzy niemieccy, holenderscy i duńscy.

Istotną formą zagospodarowania nieruchomości rolnych szczególnie w pierwszym okresie przekształceń była dzierżawa, stanowiąca w wielu krajach zasadniczą relację prawną w użytkowaniu ziemi rolniczej. Od początku działalności Agencja postawiła do dyspozycji dzierżawców (część gruntów wielokrotnie) 7,1 mln ha, a wydzierżawiła 4,8 mln ha.

Powierzchnia gruntów dzierżawionych, choć w ogólnej liczbie umów dotyczy działek mniejszych, to w grupie powyżej 100 ha obejmuje 72% wszystkich dzierżawionych areałów. Przeciętny obszar tych dużych działek wynosi 445 ha na jedną umowę.

Szczególną cechą dzierżaw jest ich rotacja, co oznacza, że równolegle z wydzierżawianiem kolejnych nieruchomości, część z nich powraca do ponownego rozdysponowania. Do końca 2006 r. ponad połowa dzierżawnej ziemi zmieniła użytkownika lub formę użytkowania (została sprzedana).

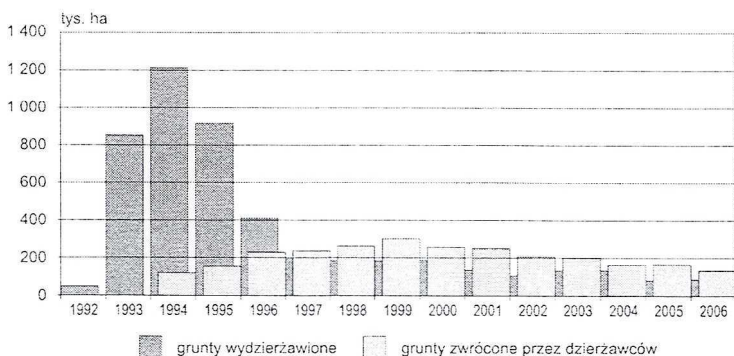
Obecnie w dzierżawie znajduje się 1905,6 tys. ha użytkowanych przez osoby fizyczne, prawne i nieliczne podmioty z udziałem kapitału zagranicznego. Obok ziemi przedmiotem dzierżawy są obiekty gospodarcze, zakłady przetwórstwa rolno-spożywczego, jeziora rybne, a przeciętny czynsz dzierżawny oscyluje w granicach 2-3 dt pszenicy za 1 ha rocznie.

Z badań przeprowadzonych przez autora wśród 439 podmiotów gospodarczych woj. zachodniopomorskiego użytkujących nieruchomości rolne Skarbu Państwa wynika, że są to firmy oparte na umowach dzierżawy, rzadziej o własność gruntów. Są one prowadzone przez osoby fizyczne, w 79% posiadają

Tabela 3
Rodzaj gospodarstwa

Gospodarstwa	Razem n=439	
	n	%
Roślinne	126	28,7
Ogólnoprodukcyjne	287	65,4
Hodowlane	15	3,4
Specjalistyczne	11	2,5
Razem	439	100

Źródło: Badania własne (tab. 3-6).

Ryc. 5. Dzierżawa gruntów Zasobu WRSP w latach 1992-2006

powierzchnię powyżej 100 ha użytków rolnych. Ich specyfiką produkcyjną jest koncentracja na wszechstronnym użytkowaniu zasobów z przewagą działalności dostarczającej surowce pochodzenia roślinnego (tab. 3).

Nie osiągają one wysokich wyników ekonomicznych, a w większości wartość sprzedanej produkcji tylko nieznacznie przekracza poniesione koszty ogólne (tab. 4).

Najwyższe przychody osiągają gospodarstwa stanowiące własność prywatną, wcześniej przejmujące nieruchomości (na początku transformacji), o wyższej wydajności produkcji, dobrym wyposażeniu w maszyny i urządzenia, specjalizujące się w hodowli zwierząt i prowadzące intensywną działalność

Tabela 4

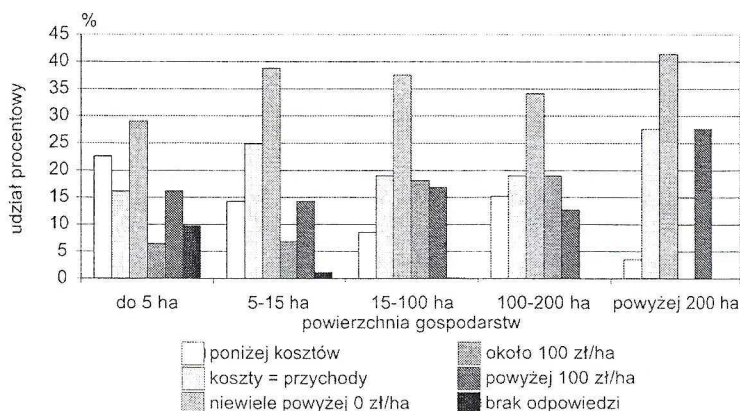
Przychody gospodarstwa z produkcji w zł/ha UR

Przychody gospodarstwa	Razem n=426	
	n	%
Przychód niższy od poniesionych kosztów	66	15,4
Przychód i koszty równoważą się	107	25,1
Przychód nieznacznie przekracza koszty	240	56,3
Przychód wyraźnie przekracza poniesione koszty	11	2,6
Brak danych	2	0,6
Razem	426	100,0

Tabela 5

Opłacalność produkcji z 1 ha użytków rolnych
w ankietowanych gospodarstwach indywidualnych
w porównaniu z powierzchnią tych gospodarstw

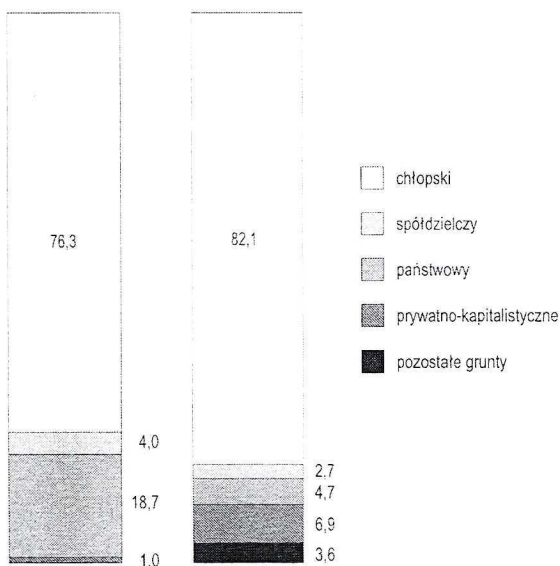
Powierzchnia gospodarstw	Opłacalność produkcji z 1 ha użytków rolnych												
	poniżej kosztów		koszty = przychody		niewiele powyżej 0 zł/ha		około 100 zł/ha		powyżej 100 zł/ha		brak odpowiedzi		liczba ankiet razem
	liczba ankiet	%	liczba ankiet	%	liczba ankiet	%	liczba ankiet	%	liczba ankiet	%	liczba ankiet	%	
do 5 ha	7	22,58	5	16,13	9	29,03	2	6,45	5	16,13	3	9,68	31
5-15 ha	40	14,23	70	24,91	109	38,79	19	6,76	40	14,23	3	1,07	281
15-100 ha	88	8,57	195	18,99	385	37,49	186	18,11	172	16,75	1	0,10	1027
100-200 ha	12	15,19	15	18,99	27	34,18	15	18,99	10	12,66	0	0,00	79
>200 ha	1	3,45	8	27,59	12	41,38	0	0,00	8	27,59	0	0,00	29
Razem odpowiedzi	148	10,23	293	20,25	542	37,46	222	15,34	235	16,24	7	0,48	1447

Ryc. 6. Opłacalność produkcji z 1 ha użytków rolnych w ankietowanych gospodarstwach indywidualnych w porównaniu z powierzchnią tych gospodarstw

Źródło: Badania własne (ryc. 6, 8-10).

ność (wyższy poziom nawożenia). Na efektywność ekonomiczną tych podmiotów nie wpływała natomiast forma prawna, co oznacza, że w skali mikro-

Ryc. 7. Sektorowa struktura użytkowania ziemi

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Ziętara (2004), s. 11.

ekonomicznej doszło do wyrównania warunków gospodarowania sektorów i tylko czynniki rynkowe wpływają na poziom opłacalności.

Tezę tę potwierdzają wyniki badania opinii właścicieli indywidualnych gospodarstw rolnych woj. zachodniopomorskiego. Analizę przeprowadzono metodą kwestionariuszową wśród 1447 producentów surowca rolniczego. Podzielono badaną grupę na podgrupy obszarowe i określono opłacalność produkcji w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych. Okazuje się, że wraz ze wzrostem wielkości użytkowanej powierzchni gruntów wzrasta efektywność ekonomiczna, czyli istnieje przymus ekonomiczny powiększania skali działania (tab. 5, ryc. 6).

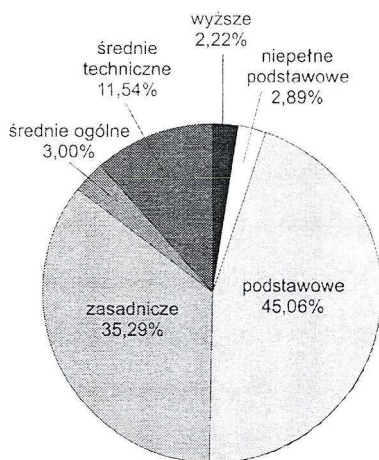
Podsumowując restrukturyzację należy podkreślić jej wpływ na ewolucję organizacyjno-własnościowej struktury użytkowania ziemi (ryc. 7), oraz stworzenie rynku nieruchomości rolnych o szczególnej charakterystyce podaży.

3. Bezrobocie strukturalne

Najpoważniejszą negatywną konsekwencją prywatyzacji i restrukturyzacji rolnictwa państwowego jest bezrobocie strukturalne, którego skalę szacuje się na 100 tys. osób. Są to byli pracownicy PGR pozostający bez pracy wsku-

tek znacznego ograniczenia zatrudnienia w nowych podmiotach lub likwidacji ich pracodawców. Bezrobocie to ma charakter stagnacyjny i jest skoncentrowane w osiedlach związanych z kompleksem produkcyjnym. Przyczynia się do marginalizacji społeczno-ekonomicznej tych terenów, wywołuje proces pauperyzacji i przez wtórne zjawiska przenosi się na kolejne pokolenie.

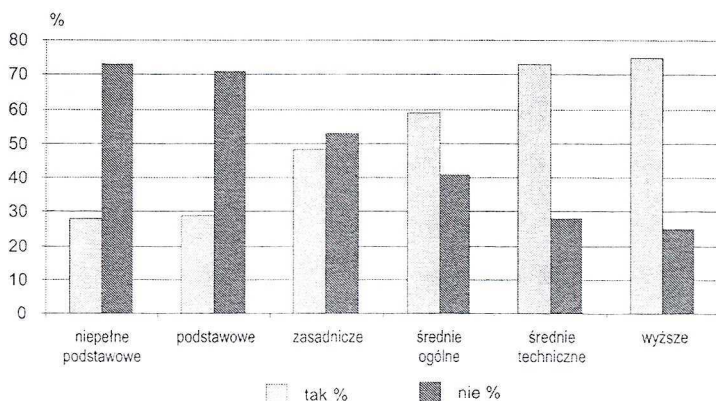
Autor przeprowadził wywiady wśród 902 bezrobotnych w regionie zachodniopomorskim, którzy byli w zdecydowanej większości mężczyznami w wieku powyżej 36 r. o niskim poziomie wykształcenia, zajmujący przed utratą pracy zwykle stanowiska robotnicze (ryc. 8).

Ryc. 8. Struktura wykształcenia ankietowanych

Analizy dowiodły, że w ujęciu dynamicznym zwiększa się odsetek osób pozostających bez pracy od kilku lat i nie otrzymujących zasiłków z Urzędu Pracy. To pogarsza sytuację materialną większości gospodarstw domowych i niekiedy wywołuje negatywne konsekwencje społeczne.

Istotą ograniczenia bezrobocia na terenach wiejskich jest podejmowanie różnych form aktywności zawodowej przez samych bezrobotnych. Zbadano

Ryc. 9. Wykształcenie ankietowanych bezrobotnych a skłonność do podjęcia własnej działalności

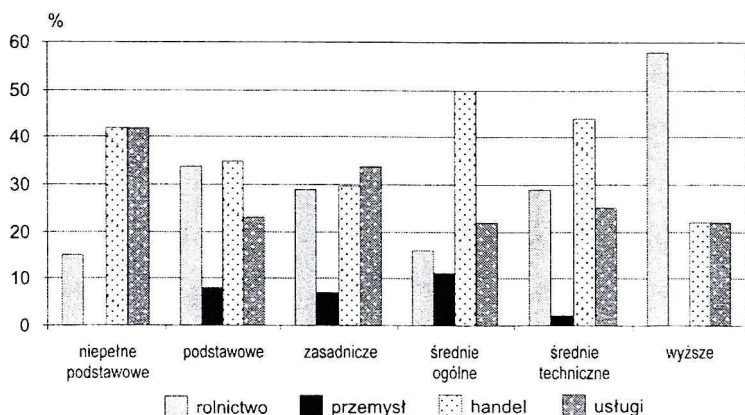
zatem zależność między wykształceniem tych osób a skłonnością do podjęcia własnej działalności (ryc. 9).

Okazało się, że wraz ze wzrostem poziomu wykształcenia zwiększa się skłonność osób pozostających bez pracy do uruchomienia aktywności na własny rachunek.

W zakresie preferencji zawodowych wyraźnie przeważa gospodarka żywnościowa, gdyż dwóch na trzech ankietowanych chciałoby podjąć pracę w tym sektorze gospodarki. Bardzo niewielu bezrobotnych widzi siebie w zawodach przemysłowych, a także w działalności usługowej, która może być alternatywnym źródłem dochodu na terenach wiejskich (ryc. 10).

Z tych analiz wynikają podstawowe wnioski:

1. Bezrobotni w rejonach przekształceń rolnictwa państwowego nie są skłonni do podejmowania własnej działalności gospodarczej, choć uważają, że najlepszą formą restrukturyzacji PGR jest organizowanie spółek pracowniczych.
2. Barierą aktywizacji bezrobotnych jest ich niski poziom wykształcenia w połączeniu z niedostateczną mobilnością i brakiem motywacji do doskonalenia zawodowego.
3. Sposobem ograniczania bezrobocia strukturalnego na terenach popege-rowskich jest tworzenie nowych miejsc pracy przez inwestycje zewnętrzne, przełamywanie izolacji społeczno-ekonomicznej tych środowisk i lokalne programy rozwoju i doskonalenia zasobów ludzkich.

Ryc. 10. Wykształcenie ankietowanych bezrobotnych a preferowane gałęzie działalności gospodarczej

Podsumowanie

Proces przekształceń własnościowych i strukturalnych rolnictwa państwowego w Polsce w latach 1990-2006 miał doprowadzić do poprawy efektywności ekonomicznej wykorzystania zasobów ziemi i pozostałych czynników produkcji. Oczekiwano także stworzenia zliberalizowanego i obiektywnie zrównoważonego rynku ziemi rolniczej i pobudzenia wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich w rejonach zdominowanych przez własność państwową. Nastąpić miała także poprawa struktury agrarnej polskiej wsi przez powiększanie skali działalności indywidualnych gospodarstw rodzinnych. Spodziewano się wreszcie przywrócenia jakości środowiska przyrodniczego przez likwidację negatywnego oddziaływania wielkofermowej produkcji na ekosystemy krajobrazu rolniczego.

W efekcie doszło do likwidacji 1666 PGR i powstania w ich miejsce ok. 6 tys. podmiotów gospodarczych w różnych formach organizacyjno-prawnych.

Zmieniła się struktura użytkowania ziemi rolniczej głównie wskutek powstania farmerskiego sektora produkcji racjonalizującego wykorzystanie zasobów i modernizującego warsztaty produkcyjne. Niekiedy jego właścicielami są podmioty zagraniczne.

Pojawiło się zjawisko bezrobocia strukturalnego na terenach wiejskich o silnej koncentracji i charakterze stagnacyjnym, które doprowadziło do negatywnych skutków społecznych (społecznego wykluczenia części byłych pracowników sektora państwowego).

Państwowa instytucja powiernicza (AWRSP, a potem ANR) dokonała restrukturyzacji zadłużenia blisko 2 mld PLN zobowiązań PGR wobec różnych wierzycieli (głównie banków) i umożliwiła uporządkowanie stosunków własności wielu terenów państwowej ziemi.

Przez znaczną podaż nieruchomości rolnych Skarbu Państwa w północnej i zachodniej Polsce 220 tys. gospodarstw rodzinnych w kraju powiększyło areał swoich przedsiębiorstw i zagospodarowało inne zasoby produkcyjne.

Wiele podmiotów publicznych i pozarządowych otrzymało od Skarbu Państwa ponad 305 tys. ha ziemi do zagospodarowania przede wszystkim na cele nierolnicze (tab. 6).

Zatem proces restrukturyzacji i prywatyzacji państwowego zasobu ziemi rolniczej przyniósł częściowo oczekiwane skutki, częściowo rozczarował, a w pewnym zakresie nie został jeszcze zakończony. Jego ostateczne konsekwencje zależą od przyjętych rozwiązań prawnych, rynkowych procesów

Tabela 6

Struktura podmiotów otrzymujących grunty ANR

Nieodpłatnie przekazano (w ha):	do 31.12.2006
– jednostkom samorządu terytorialnego	44 810
– Lasom Państwowym	143 384
– na rzecz kościelnych osób prawnych	76 127
– innym uprawnionym podmiotom (parkom narodowym, spółdzielniom mieszkaniowym, fundacjom, Polskiej Akademii Nauk, Izbow Rolniczym, Krajowej Radzie Izb Rolniczych, państwowym szkołom wyższym lub państwowym jednostkom badawczo-rozwojowym, Agencji Budowy i Eksploatacji Autostrad na pasy drogowe autostrad itp.)	40 918
Razem	305 239

gospodarczych oraz od kształtu i zakresu polityki państwa na szczeblu centralnym i regionalnym.

Literatura

- Dz.U. z 19.10.1991, nr 30, poz. 127 r. z późn. zmian., *Ustawa o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa*.
- Dz.U. z 15.04.2003, nr 64, poz. 592, *Ustawa o kształtowaniu ustroju rolniczego*.
- Dz.U. z 2004 r., nr 69, poz. 624, zmiana *Ustawy o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa oraz zmianie innych ustaw*.
- Gołębiowska U. 1997, *Kierunki i skutki przekształceń własnościowych rolnictwa państwowego zapoczątkowane w 1989 r.* Wyd. Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Boninie, Bonin, s. 18.
- Guzewicz W., 1998, *Przekształcenia własnościowe w rolnictwie wielkoobszarowym*, [w:] *Analiza sytuacji produkcyjno-ekonomicznej rolnictwa i gospodarki żywnościowej w 1997 r.* IERiGŻ, Warszawa, s. 236.
- Klepacki B., 2002, *Tendencje zmian w rolnictwie*. Agropremiany, nr 7/8.
- Pałasz L., 1995, *Rynek rolny*. Biuro Doradztwa Ekonomiczno-Organizacyjnego MIRROL, Szczecin, s. 16.
- Raport ANR z działalności w 2006 r.* ANR, Warszawa 2008.
- Spychalski G., 1999, *Przekształcenia rolnictwa państwowego w Polsce w okresie transformacji systemowej (1990-1998)*. Rozprawa habilitacyjna, AR, Szczecin.
- Ziętara W., 2004, *Polityka państwa w zakresie przekształceń własnościowych w rolnictwie i jego otoczeniu. Stan obecny i aktualne problemy prywatyzacji rolnictwa*. AWRSP, FAPA, SGGW, Warszawa, s. 11.